

فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)

علمی - پژوهشی

سال نهم - شماره چهارم - زمستان ۱۳۹۵ - شماره پیاپی ۳۴

نقش ادبیات و فرهنگ ایرانی در معماری باغهای هند

(مطالعه موردی: بررسی باغ مزار تاج محل بر اساس تئوری داده بنیان)

(ص ۲۸۴-۲۶۳)

دکتر بهناز پیامی^۱ (نویسنده مسئول)، دکتر معصومه پاژکی^۲

تاریخ دریافت مقاله: تابستان ۱۳۹۵

تاریخ پذیرش قطعی مقاله: پاییز ۱۳۹۵

چکیده

فرهنگ و تمدن اصیل ایرانی و از آن میان باغ ایرانی و شیوه ساخت آن همواره مورد توجه ملل دیگر به ویژه حاکمان هند بوده است. تلاش در جهت انتقال دانش ساخت باغ ایرانی - به عنوان یکی از مهمترین دستاوردهای فرهنگ و تمدن ایرانی - به هند از روزگار گورکانیان آغاز گردید. هنری که ریشه در نگاه ویژه ایرانیان به طبیعت و دنیای پیرامون دارد.

این پژوهش در صدد است با مطالعه در باغهای ایرانی هند، به ویژه باغ مزار تاج محل، عناصر تشکیل دهنده و نیز معماری ایرانی آنها را در آن سرزمین از منظر دانش ادبیات و جغرافیا بررسی نماید تا به این وسیله میزان تاثیر پذیری هند را از تمدن و فرهنگ کهن و اصیل ایرانی نشان دهد. در این نوشتار با بهره گیری از پارادایم کیفی و نظریه داده بنیان به بررسی و واکاوی تاثیر ادبیات و فرهنگ ایرانی بر معماری هندی با تاکید بر ساختار جغرافیایی باغ مزار تاج محل میپردازیم. برای جمع آوری داده های مورد نیاز جهت بررسی، مطالعه و تجزیه و تحلیل، از روش ترکیبی (اسنادی - پیمایشی) استفاده شده است. نتیجه پژوهش نشان میدهد به دلیل روابطی که ایران و هند در طول تاریخ داشته اند، به ویژه در زمان صفویه و گورکانیان، فرهنگ معماری و ساخت باغ و باغ - مزار در هند تحت تاثیر فرهنگ، ادبیات، هنر و معماری ایرانی قرار گرفته است.

کلمات کلیدی: باغ ایرانی، هند، ادبیات، نظریه داده بنیان، جغرافیا

behnazpayam@yahoo.com

۱- دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور،

m.Pzoki@yahoo.com

۲- استادیار گروه جغرافیا دانشگاه پیام نور،

مقدمه

فرهنگ و تمدن ایرانی در طول زمان بر مناطق و سرزمینهای پیرامون خود تاثیر گذار بوده است. یکی از دوره هایی که این تاثیرگذاری به اوج رشد و شکوفایی خود میرسد دوران حکومت صفوی است. تاریخ از تلاش این حکومت برای گسترش و راهیابی دین اسلام و به ویژه تفکر شیعی که به دنبال آن تاثیرگذاری فرهنگ ایرانی هم امکانپذیر خواهد بود در سرزمینهای دیگر سخن میگوید. زبان و ادبیات فارسی در این راه یکی از مهمترین و کارآمدترین ابزار برای سرعت بخشی به این توسعه به حساب میامد. با روی کار آمدن حکومتهای مسلمان در هند و مهاجرت اندیشمندان و شاعران ایرانی به آن سرزمین زمینه مناسبی برای انتقال فرهنگ و ادبیات ایران به وجود آمد.

حکومت گورکانیان هند با سلطنت بابر در ۹۳۲ه.ق (۹۰۵ه.ش - ۱۵۲۶م) آغاز شد همایون - جانشین او - چون نتوانست در جنگهای داخلی بر دشمنان خود غلبه کند شکست را پذیرفت و برای مدتی طولانی به دربار صفوی پناه آورد. حضور او در ایران وی را با هنر و فرهنگ ایرانی آشنا ساخت او که شیفته جنبه های متنوع این فرهنگ بود زمینه ساز انتقال برخی از آداب و رسوم و صنایع ایرانی در هند شد به طوری که پس از پیروزی بر مخالفان و بازگشت به هند تعدادی از هنرمندان ایرانی را با خود همراه ساخت. تلاش او در الگو برداری از باغسازی ایران - طرح چهارباغ - راه را برای پیاده سازی این هنر در شهرهای مختلف هند هموار ساخت. دوران گورکانیان هند بخصوص زمان اکبر و شاه جهان را میتوان عصر طلایی توسعه معماری اسلامی در شبه قاره نامید (هنرمند و ایرانی، هالاید، ص ۷۲) نقش ایرانیان در شکل گیری هنر گورکانی تا بدانجا بود که برای توصیف یکی از بزرگان دربار گورکانی که حامی معماری ایرانی بود گفته اند "وی هندوستان را به ایران تبدیل کرده است." (سلطان زاده، ص ۶۳) با مهاجرت ایرانیان به هند و حمایت دربار گورکانی از هنرمندان و شعرای ایرانی مهاجر مکاتب نوین هنری و ادبی در کشور هند به وجود آمد. (مهاجرین اصفهانی به سرزمین هند، نجفی بزرگر، ص ۱۴۵) آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار خواهد گرفت نقش ادبیات و فرهنگ ایرانی در رشد هنر باغسازی ایرانی در هندوستان همراه با بازتاب عناصر تشکیل دهنده باغ ایرانی در آثار شاعران و ادیبان آن دوره خواهد بود.

باغ ایرانی؛ پیدایش، ویژگیها

علاقه تاریخی ایرانیان به آبادسازی سرزمین خود که ریشه در باور دینی آنها دارد موجب گردید به پرورش گلها و گیاهان و به ویژه کاشت درخت و ایجاد باغهای وسیع در جایجای فلات ایران روی آورند. باغ ایرانی از قدیمیترین و مهمترین باغهای جهان به شمار میروند و در نوشته های یونانیان و تورات از آن سخن رفته است (دیبا و انصاری، ص ۲۵)

باغ در ایران نشانه هنر زیستن و ایجاد رابطه میان انسان و طبیعت در سایه تمدن پرمایه اش بوده است. عشق ایرانیان به آب و درخت و گل از باغ محیطی مقدس ساخت و ایرانیان همواره طبیعت را ستایش کرده اند و به جلوه های زیبای آن عشق ورزیده اند. این باغ حاصل اندیشه ای است که آب را از لایه های پنهان زمین کویر (قنات) فرسنگها هدایت کرده تا از میان چشمه ای در میان باغ آشکار سازد... در متون اوستایی زرتشت درختکاری و آبادانی زمین را رفتاری نیک میدانست. (سرور دانای آسمانها/ اسطوره ها و افسانه های ایرانی، آلن و دیگران، ص ۵۰)

استروناخ اولین باغ ایرانی را که تک بناها در محدوده آن برپا شده بودند، باغی سلطنتی میدانند که در پاسارگاد و توسط کورش هخامنشی بنا شده بود... باغی مستطیل شکل که کاخ اصلی در محور طولی آن قرار داشته است باغ دارای چهار کرت بوده است و میتوان گفت که "یکی از بنیادی ترین عوامل باغهای ایرانی، یعنی "چهار باغ" به عنوان اصل پایدار نخست در نقشه باغ اصلی پاسارگاد آشکار است، از این رو، شایسته است که کورش به عنوان مبتکر آن به شمار آید" (به نقل از دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۱، ص ۲۰۷) اما این تنها دیدگاه درباره زمان پیدایش باغ ایرانی نیست چراکه دسته ای از محققان ریشه تقسیم باغ به چهار بخش به شکل باغهای ایرانی را از زمان ساسانیان میدانند (باغهای ایران و کوشکهای آن، ویلبر، ص ۱۹)

دیدگاه دیگر ریشه باغ را به پیش از دوران هخامنشی یعنی دوره اساطیری گیلگمش میرساند: "باغهای گیلگمش از مسیر تاریخ میگذرند و در سرزمینهای اسلامی سیر میکنند، از ایران به اندلس رفته و در هندوستان توسط مغولان، همانند سلاطین عثمانی ظهور میکنند" (بمات، ص ۲۲۰)

پئیری دژه عنوان دیگری است که برای باغهای بزرگ روزگار هخامنشیان به کار میرفته است و همین کلمه است که بعدها به پردیس و فردوس (بهشت) تبدیل شده است. (دانشنامه مزدیستا، اوشیدری، ص ۱۹۴)

به بیان دیگر در زمان هخامنشیان در ایران پئیری دژه ها، باغهای بسیار بزرگ و با شکوهی بودند که شهرت بسیار داشتند ... آنها مکانهایی بودند با درختان انبوه و تناور که آب در میان آنها روان بوده و چارپایان بسیار در آن پرورش می یافتند.

عناصر تشکیل دهنده باغ ایرانی

بسیاری بر این باورند که باغ ایرانی را میتوان یکی از بزرگترین دستاوردهای فرهنگ و تمدن ایرانی به شمار آورد که در طول سالیان متمادی نماینده نوع نگاه انسان ایرانی به جهان پیرامون بوده و بخشی از هستی شناسی او را شکل داده است (بررسی تطبیقی مفاهیم باغ ایرانی در دو سرزمین ایران و هند، سلطانی، ص ۵) و چون ادراک انسان ایرانی از باغ، ادراک او از طبیعت و حاوی سلیقه زیبایی شناسانه وی نسبت به عناصر جهان و مفاهیم آنهاست. (همان) لذا در ادامه به اساسیترین عناصر

طبیعی و غیر طبیعی به عنوان ارکان تشکیل دهنده باغ ایرانی که لزوم آبی بودن این باغها را قوت میبخشد خواهیم پرداخت.

همانگونه که اشاره شد یکی از علتهای توجه ایرانیان به باغسازی در دوران باستان را باید در باورهای دینی ایشان جستجو کرد. از آنجا که باغ، نمادی از نقش کیهانی شاه، نمایانگر شکوه آسمانی و فرهیشتن محسوب میشده است همه شاهان میکوشیده اند فضایی با شکوه و ویژه که در قالب باغ خودنمایی نمیکرده بیافرینند و همانگونه که ذکر شد نمونه آن را در باغهای هخامنشی و در دوره های بعد از آن و حتی در دوره اسلامی میتوان یافت که به تدریج فضای فکری معماران و سازندگان باغ در هند را نیز به خود معطوف داشت. از دیگر نشانه های اهمیت باغ در دوران باستان استفاده از واژه کشاورز در القاب سلطنتی بوده است. نسبت دادن مفهوم "باغبان نیک" به پادشاه از ارکان جهان بینی سلطنتی هخامنشی بود. پادشاه به هنگام قضاوت غالباً بر تختی در میان باغ می نشست. [آنان] باغ سلطنتی را حریمی می شمردند که کسی نمیتوانست بی اجازه شخص شاه بدان وارد شود و قطع درختان یا تخریب گیاهان آنجا را همچون سوء قصد به حاکمیت پادشاه تلقی میکردند. (ر.ک: باغ ایرانی: واقعیت و خیال، اوا سابتلنی، ص ۱۷) با وجود چنین تفکری به یقین عناصر تشکیل دهنده باغ باید از ویژگیهای خاصی برخوردار باشند

آب آنچه در باغ ایرانی مورد توجه است تلاش در نشان دادن شکوه و جاودانگی و بیکرانگی در عین آرامش است که در باغهای ایرانی هند نیز این ویژگی به وضوح دیده میشود. در حقیقت آب بخش اصلی باغ ایرانی را به خود اختصاص میدهد. به بیان دیگر "در هنر باغسازی ایرانی زیبایی فضا بدون آب محقق نمیشود تا آنجا که برخی محققان بر این عقیده اند که حضور آب نتیجه تجسم بخشیدن به وصف قرآن از بهشت توسط مسلمانان است". (ر.ک: درآمدی بر زیبایی شناسی باغ ایرانی، منصوری، ص ۶۰)

رستنیها: درختان، گلها و ریاحین

ایرانیان باستان سبزی گیاه و گیاه سبز را برکتی از جانب خدایان خود میدانستند و تعدادی از گلها و درختان را به جهت خصوصیت ویژه ای که در آنها بود مقدس می شمردند. (ر.ک: بازتاب اندیشه های دینی در نگاره های هخامنشی، باقری، ص ۶۱)

حضور درخت در باغهای ایرانی ریشه در باورهای کهن ایشان دارد چراکه همواره درخت بخش جدانشدنی تمدنهای کهن بشری بوده و در اندیشه مردم آن روزگار باغهایی مقدس وجود داشته است. (تاریخچه ادیان و مذاهب در ایران، جلالی مقدم، ص ۱۸)

این تقدس درخت بر جنبه های گوناگون زندگی آنها تاثیرگذار بوده است. در باور برخی از اقوام کهن درختان نماد مهم ولادت دوباره بودند، درختان ریزبرگ ظاهراً در زمستان ها میمردند و ... در فصل بهار بار دیگر متولد میشدند و برگ و میوه تازه میدادند. (اسطوره های سلتی، گرین، ص ۱۰۵)

تقدس درختان تا آنجاست که در اساطیر برخی ملل نردبان صعود به سوی آسمانند(اسطوره های چینی، بیرل، ص ۷۵) و هر چه کهنسالتر باشند مقدستر و منشا خرد مقدس به شمار می‌ایند.(اسطوره های سلتی، گرین، ص ۵۹)

کاشت برخی از درختان در باغ ایرانی هم نشان از اعتقاد ایرانیان باستان مانند سایر ملل به ویژگیهای نهفته در این عنصر طبیعی شگفت انگیز دارد. چراکه همواره " برگریزان رمز مرگ بوده و سبز شدن برگهای خزان زده درختان در بهار نمودار نوزایی. برگهای با دوام درختان سدر و سرو و سرخدار و کاج، زینت بخش آرامگاهها و نیز نشانه ممتاز بیمرگی است." (رمزهای زنده جان، دوبوکور، ص ۲۳) کاشت درخت در باغ ایرانی نشان از اعتقاد به گیاه تباری انسان در آنهاست. «در اساطیر ایرانی پس از مرگ گیومرث تخمه او به روشنی خورشید پالوده شد و چهل سال در زمین ماند تا از آن دو شاخه ریواس شکل به نام مهلی ومهلیانه به وجود آمد و سپس نسل آدمی از گیاه پیکری به مردم پیکری تبدیل شد.(ر.ک: بندهش، فرنبرگ دادگی، ص ۸۱؛ و نقد تطبیقی ادیان و اساطیر، زمردی، ص ۶۲ و ۱۷۸)

کوشک

کوشک یکی دیگر از اجزای ثابت و جدانشدنی باغهای ایرانی است که از روزگار هخامنشیان تاکنون در فضای این دسته از باغها وجود داشته است. عمارتی زیبا، باشکوه و شگفت انگیز که با توجه به نوع کاربرد مفهوم و پیام ویژه خود را داشته است. گاه به عنوان مقبره، گاهی معبد و گاهی نیز کاخ سلطنتی. با هر عنوان و کاربرد نقطه مشترک همه این بناها، روح مشترک شرقی است که در نوع ساخت، تزئینات، نقوش و گچبریهای که با طرح گل بر دیوارهای بلند آنها آرام گرفته اند هویداست. نمونه این هنر شگفت انگیز را میتوان در کاخ زیبای تاج محل و معماری برتر آن مشاهده کرد کوشکی زیبا که کاربرد مقبره ای دارد نه تفرجگاهی.

بازتاب عناصر باغ ایرانی در آثار شاعران ایرانی

شاعران همواره علاقه‌مندی خود را به صورتهای متفاوت به باغ و بوستان که مظهر و نمودی از بهشت آسمانی است نشان داده و منظور خود را از صور خیال بوستان به اشکال گوناگون بیان کرده‌اند. در اشعار شاعران ایرانی مقیم هند عناصر باغ ایرانی مثل آب، درخت، گلها و ریحانها و حتی پرندگان جلوه گر است. به بیان دیگر در باغهای ایرانی این طبیعت پیرامون است که به چشم می‌آید و بنا و معماری آن در کنار زیباییهای طبیعی قرار میگیرد. به همین دلیل در ادبیات فارسی شاعران به وصف گلها و ریاحین و زیباییهای طبیعی میپردازند و اغلب از کنار بناهای با شکوهی که در باغها وجود دارد میگذرند. آنگونه که از تاریخ ادبیات برمی‌آید زبان و ادبیات فارسی در دوره ای طولانی زبان رسمی، علمی، درباری و رایج در هندوستان بوده است و در همین دوره بنا به شرایط سیاسی – اجتماعی ایران بستری مناسب برای رشد و نمو شعر پارسی میشود. شعر پارسی در سبک هندی تحت تاثیر "ذوق" هندی شعری است پر از استعارات، کنایات، ترکیبات و سایر آرایه های ادبی که

در واقع تزئین متن و سخن اصلی نویسنده به حساب می‌آید. (ر.ک: زیبایی شناسی باغهای ایرانی هند، جمشیدیان، ص ۱۵) به عبارت دیگر "سخن سرایان این شیوه عموماً به ابداع مضمون و آوردن تشبیهات تازه علاقه وافر دارند و شاید به همین جهت فصاحت و سادگی را به دست اهل سهل سپرده اند. باریک خیالی، تصورات دقیق و گاهی دور از ذهن و اغراق و مبالغه میان این دسته از شعرا رواج دارد." (دشتی، ص ۵۲)

شعر فارسی با ورود به هند ... متأثر از ذوق هندی دچار تزئینات و آرایه های مفصل ادبی میشود و گونه ای به نام "سبک هندی" را در تاریخ ادبیات ایران رقم میزند. (زیبایی شناسی باغهای ایرانی هند، جمشیدیان، ص ۱۶) این سبک که در لغت به سمت مغلق گویی پیش میرود پر از تصویرهای خیال انگیز میشود و ابهام یکی از ویژگیهای آن به حساب می‌آید. به طوری که این دیدگاه شکل میگیرد که "امتیاز سبک هندی از سبک عراقی تنها در صورت منحصر است و در ماده کار مقصور است در خیالات باریکتر و اقسام تمثیلات و تشبیهات و استعارات تازه" (فانوس های خیال: برگزیده ای از غزلهای صائب و دیگر شاعران سبک هندی، محمدی، ص ۳۱-۳۲)

در اشعار شاعران ایرانی کلیه عناصر زیبایی ساز و تکمیل کننده باغها بیان میشود. توصیف این عناصر تاثیرگذار، در آنها شاعران مقیم هند نیز یکی دیگر از عواملی است که موجب میگردد. تصویر باغهای ایرانی آن دیار مانند تابلوهایی بی نظیر به نظر آیند و همه زیباییهای پیرامون در آنها منعکس گردد. اگرچه به نظر میرسد خاصیت شعر است که از عناصر طبیعت برای تصویرآفرینی و بیان زیبایی و دل آرای معشوق بهره بگیرد و شاعران سبک هندی نیز در این زمینه سعی در ربودن گوی سبقت از سایر شاعران دوره های پیشین داشته اند اما در مواردی نیز هدف از سرودن اشعار یادکرد عناصری است که در باغسازی به سبک ایرانی در هند کاربرد داشته است. گلها و ریاحین، درختان، آب روان و کوشکهای زیبا و سایر عناصری که به یاری آرایه های ادبی و قلم توانای شاعران تصاویری شکوهمند از باغهای ایرانی را جلوه گر میسازد از آن جمله اند. به همین منظور اشعاری از دو شاعر نام آشنا و بلند آوازه سبک هندی در توصیف باغ در ادامه می‌آید.

طالب آملی در قصیده ای تقریباً طولانی باغهای زیبای کشمیر را اینگونه توصیف میکند:

مرا که صورت باغ بهشت در نظر است سزد که تازه کنم روح بلبان بصفیر
چو و صف گلشن کشمیر میکنم فرض است که شویم این دهن تلخ را به شکر و شیر
(طالب، ۱۰۰۵-۶ / ب ۲۰۳۶۸-۹)

به پیش سبز درختان شاخ بر شاخش نهال طوبی بی برگ همچو جوهر تیر...
(همان / ب ۲۰۳۸۱)

به بوستانش یکی نخل و صدهزار ثمر بگلستانش یکی بلبل و هزار صفیر...
(همان / ب ۲۰۳۸۴)

ز میوه های ترش چون زبان کنم سیراب
 بصرح باغ ز تاثیر مهر شاه آلو
 ز آبداری نارش لب رطب چو سفال
 ز دانه دانه انگور او درونه نار
 چو باغ خلد در او چند میوه بر یک شاخ
 نظاره کن که ز هر برگ سوسن و گل بید

ز طعم روح شود کام ذوق لذت گیر
 چکیده شیر زپستان نار چون انجیر
 ز سرخرویی سییش عذار به چو زریز
 ز عقده عقده چون دانه دانه انجیر
 چشیده لذت پیوند همچو شکر و شیر
 چمن گشوده زبانی بشکر ابر مطیر

(همان، ۱۰۰۶/ ب ۲۰۴۰۰-۴)
 (همان، ۱۰۰۷/ ب ۲۰۴۱۲-۲)

چو آب آینه صافی یکی کبود غدیر
 تمام عمر بترتیب غسل در تدبیر
 چنانکه نسبت پیوند پادشاه بوزیر
 چو عندلیب زند نغمه های پر تحریر

(همان/ ب ۲۰۴۱۴-۱۵)
 (همان/ ب ۲۰۴۳۳-۳۴)

صائب نیز در توصیفی دلنشین، باغ، گلها، ریحانها و درختان و ... را در فصل بهار به تصویر میکشد:
 ... گریه شادی ز شبنم بر رخ گلها دويد
 تا کشید ابر بهاران بوسه تان را در کنار
 تا چه در گوش درختان گفت باد صبحدم
 کز طرب شد پای کوبان، سرو و دست افشان چنار
 از شکوفه باغ دریایی پر از گوهر شده ست
 هر رگ شاخی رگ ابريست مروارید بار
 (صائب، ج ۳، ص ۲۶۰۴/ ب ۱-۱۲-۱۴)

تاج محل و ریشه های ایرانی آن

تاج محل تجلی معماری ایرانی و بهتر بگوییم بیانگر سیر تکاملی معماری ایرانی اسلامی در شبه قاره هند است - نمونه هایی چون باغ فین در کاشان، چهل ستون در اصفهان، مقبره شاه نعمت الله ولی، باغ گلشن در طبس، باغ ارم در شیراز (تجلی هنر معماری اسلامی در شبه قاره هند) مورد مطالعه: تاج محل، پورجعفر، ص ۲۷)

برخی براین باورند که الگوی طرح تاج محل متأثر از طرح گنبد سلطانیه - که همایون از آن بازدید هم کرده بود- است. این طرح براساس طرح چهارباغی و هشت بهشت برپا شد. در این دوران پیروی از الگوی کمابیش واحد در ایران و هند دیده میشود (سلطان زاده، ص ۴۶) این بنا "محل تجلی اعلای محبت و عشق و مهر مردی نسبت به همسر مهربانش در شکل و فرم معماری است. این اثر برجسته از نظر هنری شبیه تابلوی مونا لیزا و یا رومئو و ژولیت شکسپیر و یا داود میکل آنژ، اما در شکل معماری آن است." (تجلی هنر معماری اسلامی در شبه قاره هند) مورد مطالعه: تاج

محل)، پورجعفر، ص ۱۲) تاثیر پذیری ماهرانه از هنر باغسازی ایرانی موجب گردید این باغ شکوهمند از هنر ایرانی در هند به یادگار بماند. نمونه طراحی به کار رفته در ساخت تاج محل را میتوان در مقبره کورش در پاسارگاد مشاهده کرد. (ر.ک: باغ ایرانی، انصاری، ص ۱۶۹ - ۱۷۰) برخی صاحب نظران بر این عقیده اند که مهمترین ویژگی هنر پارسی رو به رو نگری (مقابل نگری)، نازک کاری ها و تزئین دیوارها با روح مذهبی و مقید بودن به خطوط مستقیم و مورب در معابدی است که در کنار رودها بنا شده اند. (ر.ک: هزاره های گمشده، رجبی، ج ۴، ص ۱۵۲). این ویژگیها به ویژه روبه رونگری بیش از هر اثر اسلامی در سازه اسلامی تاج محل هند هویدا شده است، هنر ساسانی که بسیاری از ویژگیهای آن در عصر اسلامی امتداد پیدا کرد مانند هنر پارسی از اصل مقابل نگری جبهه نمایی تبعیت میکند. (ر.ک: تاریخ ایران، کمبریج، ج ۳، ص ۵۳ و ۹۳)

روش شناسی پژوهش

مبانی نظری:

الف) مراحل اجرای تئوری زمینه ای:

۱- طرح کلی پژوهش (تئوری پرسشهای پژوهش):

پیکره بندی کلی یک تحقیق عبارتست از این که چه اطلاعاتی از کجا و به چه میزانی باید برای ارائه پاسخهای مناسب به سؤال اصلی پژوهش گردآوری و تفسیر شود از این رو طرح پژوهش در این نوع از روش مطالعه، شامل پرسش اصلی پژوهش به همراه مشخص کردن محدوده پژوهش میباشد که سوال اصلی این پژوهش عبارتست از: "فرهنگ، هنر و ادبیات ایران چه تاثیری بر معماری باغهای هند به ویژه تاج محل داشته است؟"؛ محدوده پژوهش، باغ تاج محل و متخصصان معماری، متخصصان فرهنگ و زبان و ادب پارسی و همچنین جغرافیدانان، جامعه آماری این پژوهش را تشکیل میدهند.

۱- گردآوری داده ها همراه با تحلیل تا رسیدن به مرحله اشباع:

جمع آوری و تحلیل داده ها به طور آگاهانه همزمان انجام میشود و گردآوری داده های اولیه به منظور شکل گیری روند "جمع آوری مداوم داده ها" صورت میگیرد؛ تا برای پژوهشگر فرصتهایی را فراهم کند که میزان "کفایت" مقوله های مناسب را افزایش دهد. تئوری مفهوم سازی بنیادی برای جمع-آوری، تحلیل و نظریه پردازی براساس داده ها، رویه های نظام مند را در پیش میگیرد و به کیفیت تئوری ظهور یافته نیز توجه دارد. انواع مختلف داده ها به تحلیل گر، دیدگاهها یا نقطه نظرات مختلفی میدهد که از طریق آن یک مقوله را درک میکند و خواص (مؤلفه های) آنها را شکل میدهد؛ این دیدگاههای مختلف را "تکه های اطلاعات اولیه" میگویند. به طور خلاصه، تدوین یک پروتکل دقیق جمع آوری داده ها از طریق استفاده از چند شیوه جمع آوری داده هم کمی و هم کیفی و ایجاد پایگاه

سیستماتیک داده‌ای مطالعه موردی است و در نهایت حصول اطمینان از این نکته است که داده‌ها به صورت همزمان جمع‌آوری و تحلیل شوند و انعطاف‌پذیری پژوهش حفظ شود. این همزمانی اجازه می‌دهد تا تعدیلاتی نسبت به فرآیند جمع‌آوری داده‌ها در پرتو یافته‌های درحال ظهور صورت گیرد.

۲- مرحله تنظیم داده‌ها

تنظیم داده‌ها براساس ترتیب وقوع زمانی به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا رویدادهای علی را در گذر زمان تعیین کند زیرا توالی بنیادی یک علت و اثر آن نمیتواند به صورت موقتی معکوس شود. در عین حال، برخلاف بیشتر رویکردهای سریهای زمانی، این ترتیب زمانی باید بسیاری از انواع مختلف متغیرها را تحت پوشش قرار دهد و به یک متغیر وابسته و مستقل محدود نشود.

۳- مرحله تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها، محور اصلی پژوهش تئوری پردازی مبتنی بر داده‌ها است. درون این چهار چوب کلی، تحلیل داده‌ها برای هر مورد متضمن ایجاد مفاهیم از طریق فرآیند کدگذاری است. که بیانگر عملیاتی است که به وسیله آنها داده‌ها تجزیه، مفهوم سازی و به طرقی جدید منظم میشوند. این فرآیند اصلی است که بدان طریق تئوریه‌ها از داده‌ها ساخته میشوند (استراس و کوربین، ۵۷) و چگونگی کدگذاری بر حسب نوع آموزش، تجربه و هدف محقق تغییر میکند (استراس و کوربین، ۱۳۸۵: ۲۰) که سه شکل از کدگذاری وجود دارد که عبارتند از: کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳. کدگذاری عبارت است از دو فعالیت همزمان تقلیل مکانیکی داده‌ها و مقوله بندی تحلیلی داده‌ها در قالب تمها.

✓ کدگذاری باز: جداسازی داده‌ها و ترسیم و الصاق مفاهیم اولیه از داده‌های خام.

* کدهای دلالت انگیز، که محقق بر مبنای مفاهیم موجود در اطلاعات می‌سازد و

* کدهایی که از زبان فرد مصاحبه شده یا مشاهده شده استخراج میگردد (روشهای تحقیق کیفی، ادیب حاج باقری، ص ۱۲۸).

✓ کدگذاری محوری: میان بر زدن و مرتب سازی مقولات نسبت به یکدیگر.

✓ کدگذاری گزینشی: این نوع از کدگذاری به معنی تلفیق و توأم کردن طبقات به وجود

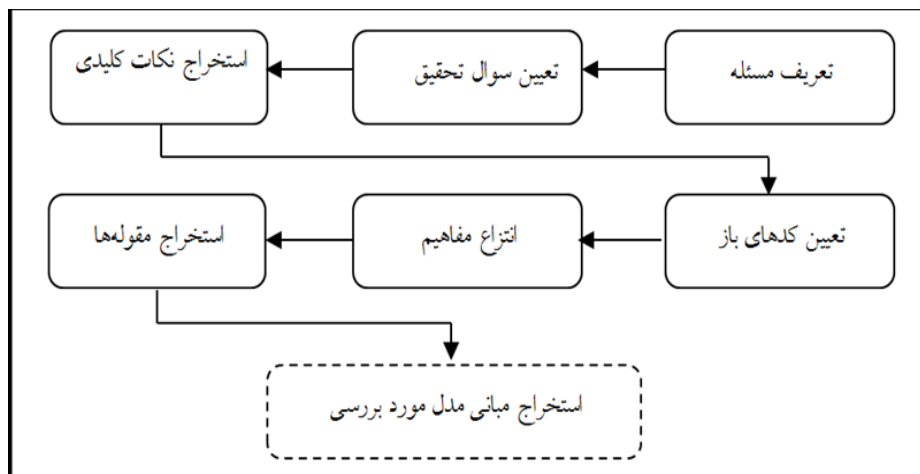
آمده برای شکل گیری اولیه چارچوب تحقیق، میباشد (واکاوی محدودیتها و مشکلات

توريسم روستایی با استفاده از تئوری بنیانی، قبادی و همکاران، ص ۸۹)

¹ Open coding

² Axial coding

³ Selective coding



شکل شماره ۱: الگو برداری از روش نظریه داده بنیان (بردبار و سلمان نژاد، ص ۸۱)

یافته های پژوهش

پژوهش حاضر به روش تحقیق کیفی صورت گرفته است و روشهای کیفی، جایگاهی کانونی در پژوهشهای اجتماعی دارند (روش تحقیق کیفی در جامعه‌شناسی، سیلورمن، ص ۱). پژوهشگر کیفی براساس این باور، که واقعیت، کلیتی است غیر قابل تقسیم، به بررسی کلّ فرآیند میپردازد (روشهای پژوهش در علوم تربیتی، خوی نژاد، ص ۱۱۰) و به این دلیل که خود را به جای دیگران قرار میدهد (مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، دلاور، ص ۲۵۹) میتواند رفتارهای اجتماعی جامعه مورد مطالعه را درک کند. در این پژوهش از هر دو شیوه کدگذاری استفاده شد، که کدهای دلالت انگیز با علامت (*) مشخص شده است که دیدگاههای متخصصین ادبیات و جغرافیا با نشانگر (P) و دیدگاههای کارشناسان و متخصصین معماری با نشانگر (E) نشان داده شده است. که نتایج حاصل از آن در جدول زیر درج گردیده است.

جدول شماره ۱: مرحله کدگذاری باز

ردیف	مفاهیم	کد	ردیف	مفاهیم	کد
۱	نازک‌کاری‌ها و تزئین دیوارها با روح مذهبی و مقید بودن به خطوط مستقیم و مورب در سازه تاج محل	E1	۱۶	باغ ایرانی از قدیمیترین و مهمترین باغهای جهان به شمار میرود	P9

۲	روحیات ملت ایران و هند به هم نزدیک است	P1	۱۷	همایون شاه، با بردن بسیاری از هنرمندان از ایران به هند در زمان شاه طهماسب صفوی، تأثیر بسزایی بر هنر معماری آن دیار گذاشت	P10
۳	عمارت‌های هند مانند تمام بناهای شرقی، یک بنای دینی است	E2	۱۸	در اقلیم گرم و خشک ایران، باغها همیشه جایگاه ویژه‌ای داشته‌اند	P11
۴	باغ، باور کانونی فلسفه زندگی ایرانیان است	P2	۱۹	تقلید هندیها از معماری ایرانی براساس اصولی مثل اصل سلسله مراتب، تقارن و تناسب	E8
۵	مقبره‌سازی در هند در زمان حکمرانان مسلمان، متأثر از هنر ایرانی عهد صفویه می‌باشد	P3	۲۰	چهارباغ پارسی یکی از الگوهای پیاده سازی نقشه های باغ در هند بوده است از جمله باغهای لاهور و کشمیر	P12
۶	سنت باغسازی نقطه عطف معماری تدفینی در هند است (معماری جهان اسلام، تاریخ و مفهوم اجتماعی آن، گروه و همکاران، ص ۲۶۵)	E3	۲۱	ایجاد باغ به جهت نشان دادن شکوه و ابهت حکمرانان در ایران و هند	P13
۷	پلان طراحی شده شیخ بهایی در باغ فین، الگوی طراحی باغ شالیمار لاهور است (پژوهش تطبیقی در ساختار کالبدی - فضایی باغ ایرانی در دوران صفویه و گورکانیان هند، موسوی حاجی و همکاران، ص ۱۵۴)	E4	۲۲	در معماری هندی عناصر دست ساز بشر، بیشتر از عناصر طبیعی اهمیت دارند	E9

۸	تفاوت نظام آبیاری در باغهای هندی و ایرانی به دلیل شرایط متفاوت اقلیمی	P4	۲۳	کاشیهای معرق از عناصر اصلی تشکیل دهنده نما در بناهای معماری ایرانی است	E10
۹	در هند باغها در کنار رودخانهها طراحی میشدند (برگرفته از سلطان زاده، ص ۵۶ و کخ، ص ۸۶)	P5	۲۴	سنگ مرمر به عنوان مصالح اصلی نما در بناهای هندی به شمار میرود	E11
۱۰	نمایش آب در باغهای هندی شکل ساکن دارد	P6	۲۵	پنج گنبد در تاج محل نشان دهنده پنج الهه هندوان میباشد	P14
۱۱	نمایش آب در باغهای ایرانی دارای حرکت است مانند استفاده از فواره های بسیار	E5	۲۶	باغ کشمیر توسط یک نجیب زاده ایرانی به نام علیمردان- خان، طراحی و سازماندهی شده است	P15
۱۲	نشاط باغ - در کنار دریاچه دال- ، به وسیله یک نجیب زاده معمار به نام ابن یمین الدوله آصف خان، که پدر زن شاه جهان بود، بنیان گرفت	97	۲۷	معماری گورکانی در دوره شاه جهان، تمام معماری هند را تحت تاثیر قرار داد	P16
۱۳	ستونها و سنگنوشتههای دوران آشوکا، از شاهان باستانی هند، تقلید آشکاری از نمونههای معماری زمان هخامنشیان در دوران اسلامی است	E6	۲۸	در باغ ایرانی نظرگاه منتهی الیه نقطه دید است و تنها برای ناظری قابل رویت است که در محور اصلی حرکت میکند، اما در باغ هندی نظرگاه تنها مرکز ثقل باغ محسوب میشود	P17
۱۴	در باغهای ایرانی به دلیل شرایط کم آبی، درختان	P8	۲۹	تاج محل تجلی معماری ایرانی و بیانگر سیر تکاملی	E12

	معماری ایرانی - اسلامی در شبه قاره هند است			سرو بیشتر مورد توجه بوده است	
E13	الگوی طرح تاج محل متأثر از طرح گنبد سلطانیه است.	۳۰	E7	کوشک یکی دیگر از اجزای ثابت و جدانشدنی باغهای ایرانی است که نمونه این هنر را میتوان در کاخ تاج- محل و معماری برتر آن مشاهده کرد	۱۵

منبع: نتیجه پژوهش نگارندگان

کدگذاری محوری

در کدگذاری محوری، طبقات تشکیل شده توسعه می‌یابند و هر طبقه شامل زیرطبقه‌هایی خواهد شد و ارتباط هر یک از آنها نیز مشخص میشود. لازمه مرحله کدگذاری محوری مقایسه دایمی داده-هاست. پژوهشگر، داده‌های کدگذاری شده را با یکدیگر مقایسه میکند و به صورت خوشه‌هایی که با هم تناسب دارند درمی‌آورد و کدهای مشابه را در یک طبقه قرار میدهد (شناسایی مشکلات گردشگری روستایی استان چهارمحال و بختیاری با استفاده از تکنیک تئوری بنیانی، کرمی دهکردی و کلانتری به نقل از: ادیب حاج باقری و صلصالی، ص ۱۵).

جدول شماره (۲): طبقات گسترده و خرده طبقات حاصل از مفاهیم (کدگذاری مفاهیم)

خرده طبقات	طبقات گسترده
الگوی طرح تاج محل متأثر از طرح گنبد سلطانیه	تأثیر فرهنگ و معماری ایرانی بر معماری هند
مقبره سازی در هند در زمان حکمرانان مسلمان، متأثر از هنر ایرانی عهد صفویه ست.	
سنت باغسازی نقطه عطف معماری تدفینی در هند است (معماری جهان اسلام، تاریخ و مفهوم اجتماعی آن، گروه و همکاران، ص ۲۶۵)	
پلان طراحی شده شیخ بهایی در باغ فین، الگوی طراحی باغ شالیمار لاهور است (پژوهش تطبیقی در ساختار کالبدی -	

	فضایی باغ ایرانی در دوران صفویه و گورکانیان هند ، موسوی حاجی و همکاران، ص ۱۵۴).
	ستونها و سنگ‌نوشته‌های دوران آشوکا، از شاهان باستانی هند، تقلید آشکاری از نمونه‌های معماری زمان هخامنشیان در دوران اسلامی است
	کوشک از اجزای ثابت و جدانشدنی باغهای ایرانی است که نمونه این هنر را میتوان در کاخ تاج محل و معماری برتر آن مشاهده کرد
	باغ ایرانی از قدیمیترین و مهمترین باغهای جهان به شمار میرود
	تقلید هندیها از معماری باغ ایرانی براساس اصولی مثل اصل سلسله مراتب، تقارن و تناسب
	چهارباغ پارسی یکی از الگوهای پیاده سازی نقشه های باغ در هند بوده است از جمله باغهای لاهور و کشمیر
	معماری گورکانی در دوره شاه جهان، تمام معماری هند را تحت تاثیر قرار داد
	تاج محل تجلی معماری ایرانی و بیانگر سیر تکاملی معماری ایرانی - اسلامی در شبه قاره هند است
روابط ایران و هند در طول تاریخ	همایون شاه، با بردن بسیاری از هنرمندان از ایران به هند در زمان شاه طهماسب صفوی، تأثیر بسزایی بر هنر معماری آن دیار گذاشت
	باغ کشمیر توسط یک نجیب زاده ایرانی به نام علیمردان خان، طراحی و سازماندهی شده است
	نشاط باغ - در کنار دریاچه دال- ، به وسیله یک نجیب زاده معمار به نام ابن یمین الدوله آصف خان، که پدر زن شاه جهان بود، بنیان گرفت
	کاشیهای معرق از عناصر اصلی تشکیل دهنده نما در بناهای معماری ایرانی است

ویژگی‌هایی که مختص باغهای ایرانی یا هندی از نظر معماری است	سنگ مرمر به عنوان مصالح اصلی نما در بناهای هندی به شمار می‌رود
	پنج گنبد در تاج محل نشان دهنده پنج الهه هندوان میباشد
	تاج محل نماد فرهنگ و تمدن هند است
تاثیرگذاری موقعیت جغرافیایی بر ساخت باغهای ایران و هند	تفاوت نظام آبیاری در باغهای هندی و ایرانی به دلیل شرایط متفاوت اقلیمی
	در هند باغها در کنار رود خانه ها طراحی میشدند (برگرفته از سلطان زاده، ص ۵۶ و کخ، ص ۸۶)
	نمایش آب در باغهای هندی شکل ساکن دارد
	نمایش آب در باغهای ایرانی دارای حرکت است مانند استفاده از فواره های بسیار
	در باغهای ایرانی به دلیل شرایط کم آبی، درختان سرو بیشتر مورد توجه بوده است
	در معماری هندی عناصر دست ساز بشر، اهمیت بیشتری از طبیعت دارند
	باغ، باور کانونی فلسفه زندگی ایرانیان است
	در اقلیم گرم و خشک ایران، باغها همیشه جایگاه ویژه ای داشته اند
بازتاب عناصر باغ ایرانی در باغ هندی	نازک کاری‌ها و تزئین دیوارها با روح مذهبی و مقید بودن به خطوط مستقیم و مورب در سازه تاج محل
	ایجاد باغ به جهت نشان دادن شکوه و ابهت حکمرانان در ایران و هند
	در باغ ایرانی نظرگاه منتهی الیه نقطه دید است و تنها برای ناظری قابل رویت است که در محور اصلی حرکت میکند، اما در باغ هندی نظرگاه تنها مرکز ثقل باغ محسوب میگردد
تجانس و همخوانی فرهنگی مردم ایران و هند	روحیات ملت ایران و هند به هم نزدیک است
	عمارت‌های هند مانند تمام بناهای شرقی، یک بنای دینی است

تاج محل به عنوان یک باغ مزار، نماد فرهنگ و تمدن هند است	جایگاه دین در معماری ایرانی و هندی
---	------------------------------------

منبع: نتیجه پژوهش و مطالعات میدانی نگارندگان

کدگذاری انتخابی

در این مرحله جمله هایی که قبلاً کدگذاری شده اند باردیگر با هم ترکیب میشوند تا مقوله ای که قادر است سایر طبقات یا مفاهیم را به یکدیگر ارتباط دهد شناسایی شود و چارچوب مفهومی تحقیق به تدریج شکل گیرد. فعالیت عمده و اصلی این مرحله از تحلیل، ایجاد خط سیر داستانی^۱ است که همه طبقات را شامل میشود. آنچه که در این مرحله اتفاق می افتد در واقع تحلیل کل نگرانه بر فرآیند-هایی است که در طول تحقیق رخ داده است. داستان به طور ساده توصیف خاصی است درباره پدیده اصلی که مطالعه می شود و خط سیر داستانی، مفهوم سازی چنین داستانی است (واکاوی محدودیتها و مشکلات توریسم روستایی با استفاده از تئوری بنیانی، قبادی و همکاران، ص ۹۴)

مروری بر خط سیر داستان تحقیق

در این پژوهش، تاثیر فرهنگ و معماری ایرانی بر معماری هند، روابط ایران و هند در طول تاریخ، ویژگیهایی که مختص باغهای ایرانی یا هندی از نظر معماری است، تاثیر گذاری موقعیت جغرافیایی بر ساخت باغهای ایران و هند، بازتاب عناصر باغ ایرانی در باغ هندی، تجانس و همخوانی فرهنگی مردم ایران و هند و جایگاه دین در معماری ایرانی و هندی به عنوان طبقات محوری انتخاب شده اند که نتیجه آن نشان میدهد به دلیل روابطی که ایران و هند در طول تاریخ داشته اند، به ویژه در زمان صفویه و گورکانیان، فرهنگ معماری و ساخت باغ و باغ - مزار در هند تحت تاثیر فرهنگ، ادبیات، هنر و معماری ایرانی قرار گرفته است. شرایط علی را که مجموعه ای از طبقات به همراه ویژگیهایشان تشکیل میدهد در این پژوهش عبارتست از؛ حضور برخی از شاعران ایرانی در زمان صفویه در هند، نزدیک بودن روحیه مردم ایران و هند، همگونی و هم پیوندی معماری و طراحی باغهای هندی متأثر از معماری باغهای ایرانی، حضور برخی از عناصر طبیعی و انسان ساخت باغهای ایرانی در هند (دوره گورکانیان) و نفوذ مولفه های فرهنگی خارج از قلمرو هند که بیشتر با الهام از معماری صفویان بوده (پژوهش تطبیقی در ساختار کالبدی - فضایی باغ ایرانی در دوران صفویه و گورکانیان هند، موسوی حاجی و همکاران، ص ۱۵۸)، توانسته شکل خاصی از معماری را در هند بوجود آورد. در بحث کنش ها و تعاملات در این پژوهش میتوان به شرایط متفاوت اقلیمی و جغرافیایی دو کشور ایران و هند اشاره کرد که سبب شد ساختار باغهای هندی از لحاظ نظرگاه، مصالح به کاررفته،

^۱ . Story Line

درختان و گل‌های کاشته شده در باغ و نمایش آب، متفاوت از باغ‌های ایرانی باشد که این امر موجب گردید معماری هند در سطح جهانی منحصر به فرد باشد و بتوان به عنوان مثال باغ مزار تاج محل را به عنوان نماد و مظهر فرهنگ و تمدن هندی در جهان، معرفی کرد.

بستر حاکم^۱، شرایط ویژه ای است که بر کنشها و تعاملات تاثیر میگذارد و در این پژوهش میتوان گفت ارتباطات و تعاملات تاریخی، فرهنگی، سیاسی و حضور شاعران، ادیبان و برخی از حاکمان ایرانی و بانوان قدرتمند و با نفوذ دربار هند مانند شاه جهان در شکل گیری و تاثیر پذیری معماری هند از فرهنگ و معماری ایران اشاره کرد.

شرایط مداخله گر^۲، که مداخله سایر عوامل را تسهیل یا محدود میکند، در این پژوهش شامل نزدیک بودن روحیات مردم هند و ایران، حضور موثر نجیب زادگان ایرانی همچون علیمردان خان در شکل گیری باغ‌های ایرانی هند و ساخت آنها اشاره کرد.

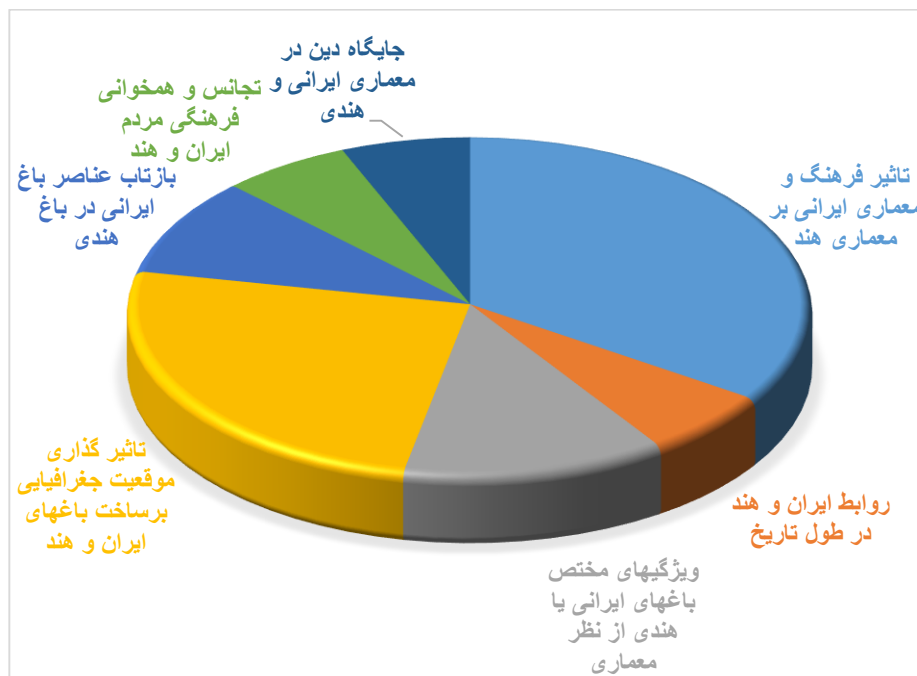
نتایج در این پژوهش نشانگر این حقیقت تاریخی است که حمایت صفویه از گورکانیان در هند و افزایش تعاملات و ارتباطات سیاسی، فرهنگی و تجاری سبب تاثیر پذیری معماری هندی از معماری و فرهنگ ایرانی در آن زمان شده است که عوامل جغرافیایی، مذهبی و بومی متفاوت مردم هند همراه با الگو برداری از معماری ایرانی، توانسته شکل خاص و منحصر به فردی از معماری را ایجاد کند.

طراحی و اعتبار مدل

داده های به دست آمده در طی فرایند پژوهش در این مرحله به تئوری یا مدل تبدیل میشوند که دریافت پژوهشگران از مراحل مختلف این نظریه در پژوهش حاضر سبب شکل گیری مدلی شد که به صورت ذیل است:

1 . Context

2 . Intervening Condition



منبع: نتیجه پژوهش و مطالعات میدانی نگارندگان

نتیجه گیری

نتایج حاصل از یافته های پژوهش حاضر نشان داد که از جمله عوامل مؤثر بر شکل گیری و معماری باغهای هندی، تأثیر فرهنگ، هنر و ادبیات ایرانی بوده است که این به دلیل روابط طولانی مدت از جهات سیاسی و فرهنگی بین ایران و هند میباشد که نتیجه آن را میتوان در بناها، باغها و باغ – مزارهای شکوهمند هندی – اسلامی در هند مشاهده کرد. نتیجه پژوهش حاضر که بر اساس نظریه داده بنیان صورت گرفته است مبین این مطلب است که فرهنگ و معماری ایرانی بیشترین تأثیر را در بین سایر مولفه های تحقیق بر معماری هند به ویژه در باغها و باغ – مزارهایی همچون تاج محل داشته است. مولفه تأثیر گذاری موقعیت جغرافیایی دو کشور هند و ایران بر شکل گیری و ساختار باغها از نقطه نظر مصالح بومی، نوع درختان و گلها، نحوه نمایش آب در باغها، در رده دوم اهمیت و اولویت قرار گرفته است. اما سومین رتبه به مولفه ویژگیهای مختص هر کدام از باغهای ایرانی یا هندی تعلق میگیرد که کاملاً از هم متمایز هستند مانند بکار بردن سنگ مرمر در معماری باغها و باغ – مزارهای هندی و استفاده از کاشیهای معرق در معماری باغهای ایرانی. سایر مولفه های تحقیق نیز هر کدام به نوعی نشان دهنده میزان تأثیر پذیری معماری باغها و باغ – مزارهای هندی از معماری ایرانی است. در نهایت میتوان این نظریه را ارائه داد که باغها و باغ – مزارهای هندی در کنار الگو

پذیری از معماری ایرانی، به واسطه شرایط جغرافیایی متفاوت نسبت به ایران و داشتن مذاهب گوناگون، نوع خاصی از معماری بومی شده متأثر از فرهنگ ایرانی را به نمایش گذاشته که در جهان منحصر بفرد بوده و بیانگر اوج تمدن و فرهنگ هندی می باشد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. اساطیر یونان، جان، پین سنت، ترجمه باجلان فرخی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۰
۳. اهریمن شناسی ایرانی، اکبری مفاخر، آرش، ترفند، تهران، ۱۳۸۹
۴. استراتژیهای پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه پردازی داده بنیاد، امامی، سید مجتبی، اندیشه مدیریت، سال اول، شماره دوم _ پاییز و زمستان، صص ۶۹-۹۷، ۱۳۸۶
۵. اسطوره های چینی، بیرل، آن، ترجمه عباس مخبر، چاپ اول، نشر مرکز، تهران، ۱۳۸۴
۶. اسطوره های سلتی، گرین، جین، ترجمه عباس مخبر، چاپ سوم، نشر مرکز، تهران، ۱۳۸۷
۷. بازتاب اندیشه های دینی در نگاره های هخامنشی، باقری، مهناز، امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۹
۸. باغ ایرانی، دیبا، داراب و مجتبی انصاری، در مجموعه مقالات کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران (ج ۲)، سازمان میراث فرهنگی، تهران، ۱۳۷۶
۹. باغ ایرانی: واقعیت و خیال، اوا سابتلنی، ماریا، ترجمه داود طبایی، مجله هنر و معماری: گلستان هنر، شماره ۱۲، تابستان، صص ۱۶-۲۹، ۱۳۸۷
۱۰. باغ ایرانی، حیدرنتاج، وحید، دفتر پژوهشهای فرهنگی، تهران، ۱۳۸۹
۱۱. باغ ایرانی، دیبا، داراب و مجتبی انصاری، در مجموعه مقالات کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران (ج ۲)، سازمان میراث فرهنگی، تهران، ۱۳۷۶
۱۲. باغ و باغسازی در فرهنگ ایرانی و زبان فارسی، براتی، ناصر، مجله باغ نظر، شماره ۲، زمستان، صص ۳-۱۵، ۱۳۸۳
۱۳. باغهای ایران و کوشکهای آن، ویلبر، دونالد نیوتن، ترجمه مهین دخت صبا، علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۸۵
۱۴. بته جقه چیست، عطروش، طاهره، مؤسسه فرهنگی هنری سی بال هنر، تهران، ۱۳۸۵
۱۵. بررسی مبانی مدل تصمیم گیری افق جهانی، بردبار، غلامرضا، سلمان نژاد، مصطفی، نشریه موسسه پژوهشی امام خمینی (ره)، سال دوم، شماره دوم، ۱۳۹۲: ۶۹ - ۹۰
۱۶. "بررسی تطبیقی مفاهیم باغ ایرانی در دو سرزمین ایران و هند"، سلطانی، مهرداد، فصلنامه هنر و تمدن شرق، سال دوم، شماره سوم، بهار ۱۳۹۳
۱۷. بندهش، دادگی، فرنبد، گزارنده مهرداد بهار، چاپ دوم، توس، تهران، ۱۳۸۰

۱۸. پژوهش تطبیقی در ساختار کالبدی - فضایی باغ ایرانی در دوران صفویه و گورکانیان هند، موسوی حاجی، سید رسول، تقوی، عابد، شریفی نژاد، ثریا، فصلنامه مطالعات شبه قاره هند دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال ششم، شماره ۲۱: ۱۵۱-۱۶۷، ۱۳۹۳
۱۹. تاریخ ایران، کمبریج، ترجمه حسن انوشه، ج ۳، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۳
۲۰. تاریخچه ادیان و مذاهب در ایران، جلالی مقدم، مسعود، چاپ اول، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران، ۱۳۸۵
۲۱. تجلی هنر معماری اسلامی در شبه قاره هند (مورد مطالعه: تاج محل)، پورجعفر، محمدرضا، مجله هنر و معماری، دوره اول، شماره ۳، صص ۱۷-۳۴، بهار ۱۳۸۲
۲۲. تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی؛ استراتژی مفهوم سازی تئوری بنیادی، دانایی فرد، حسن، دانشور رفتار، شماره ۱۱، صص ۵۷-۷۰، ۱۳۸۴
۲۳. "تمثیل باغ و بوستان در شعر حافظ"، میثمی، جولی اسکات، ترجمه محمدتقی منشی طوسی، کتاب ماه ادبیات و فلسفه، ش ۷۹، اردیبهشت، صص ۸۰-۹۱، ۱۳۸۳
۲۴. چهارباغ، مثال ازلی باغهای بزرگ تمدن اسلامی، فقیه، نسربین، در کتاب باغ ایرانی حکمت کهن منظر جدید، موزه هنرهای معاصر تهران، تهران، ۱۳۸۳
۲۵. دانشنامه مزدیستا، اوشیدری، جهانگیر، نشر مرکز، تهران، ۱۳۷۱
۲۶. دایره المعارف بزرگ اسلامی، زیر نظر محمد کاظم موسوی بجنوردی، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی تهران، ۱۳۸۱
۲۷. "درآمدی بر زیبایی شناسی باغ ایرانی"، منصوری، امیر، مجله باغ نظر، بهار و تابستان، شماره ۳، صص ۵۸-۶۳، ۱۳۸۴
۲۸. دیوان اشعار، صائب تبریزی، محمدعلی بن عبدالرحیم، ج ۳، نشر علم، تهران، ۱۳۸۳
۲۹. روشهای تحقیق کیفی، ادیب حاج باقری، محسن و مهوش صلصالی، انتشارات بشری، تهران ۱۳۸۲
۳۰. روشهای پژوهش در علوم تربیتی، خوی نژاد، غلامرضا؛ چاپ اول، سمت، تهران، ۱۳۸۰
۳۱. روش تحقیق کیفی در جامعه شناسی، سیلورمن، دیوید، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ اول، تیان، تهران، ۱۳۷۹
۳۲. رمزهای زنده جان، دوبوکور، مونیک، ترجمه جلال ستاری، نشر مرکز، تهران، ۱۳۷۶
۳۳. زیبایی شناسی باغهای ایرانی هند، جمشیدیان، محمد، فصلنامه هنر و تمدن شرق، سال دوم، شماره سوم، صص ۱۴-۲۳، بهار ۱۳۹۳
۳۴. سرور دانای آسمانها/ اسطوره ها و افسانه های ایرانی، آلن، تونی؛ فیلیپس، چارلز و کریگان، مایکل، ترجمه زهره هدایتی، رامین کریمیان، نشر نی، تهران، ۱۳۸۴
۳۵. شاخه زرین، فریزر، جیمز جرج، ترجمه کاظم فیروزمند، چاپ اول، آگه، تهران، ۱۳۸۶

۳۶. شناسایی مشکلات گردشگری روستایی استان چهارمحال و بختیاری با استفاده از تکنیک تئوری بنیانی، کرمی دهکردی، مهدی، کلانتری، خلیل، فصلنامه پژوهشهای روستایی، شماره سوم، ۱۳۹۰
۳۷. شهر اسلامی، بسات، نجم الدین، ترجمه محمد حسین حلیمی و منیژه اسلامبولچی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۶۹
۳۸. طراحی مدل تلفیقی دانش بومی و رسمی به منظور دستیابی به رهیافتی سامانه ای - مشارکتی در شهرستان کرمانشاه، پاپ زن، عبدالحمید، رساله دکترای تخصصی دانشگاه تهران، ۱۳۸۲
۳۹. فانوس های خیال: برگزیده ای از غزلهای صائب و دیگر شاعران سبک هندی، محمدی، محمدحسین، جامی، تهران، ۱۳۷۵
۴۰. فرهنگ اساطیر و داستان واره ها در ادبیات فارسی، یاحقی، محمد جعفر، مؤسسه فرهنگ و اساطیر، تهران، ۱۳۷۵
۴۱. فرهنگ نمادها، شوالیه، ژان، گریبان، آلن، ترجمه سودابه فضایی، چ اول، ۵ جلد، جیحون، تهران، ۱۳۷۸
۴۲. کلیات، طالب آملی، عبدالله بن محمد، مصحح محمد طاهری شهاب، سنایی، تهران، ۱۳۴۶
۴۳. مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، دلاور، علی، چاپ پنجم، رشد، ۱۳۸۵
۴۴. معماری ایران، پوپ، آرتور آپام، ترجمه غلامحسین صدری افشار، فرهنگان، تهران، ۱۳۶۵
۴۵. معماری جهان اسلام، تاریخ و مفهوم اجتماعی آن، گروبه، ارنست و همکاران، مترجم: یعقوب آژند، نشر مولی، تهران، ۱۳۷۹
۴۶. مقایسه مفهوم نظرگاه در باغهای ایران و هند"، گودرزیان، شروین، فصلنامه هنر و تمدن شرق/ سال دوم/ شماره سوم/ بهار، ۱۳۹۳
۴۷. مهاجرین اصفهانی به سرزمین هند(در دوره جلال الدین محمد اکبر)، نجفی برزگر، کریم، نامه فرهنگستان، ویژه نامه شبه قاره، شماره ۳، پاییز و زمستان، صص ۱۴۵-۱۶۵، ۱۳۹۳
۴۸. نقد تطبیقی ادیان و اساطیر، زمردی، حمیرا، چاپ اول، زوار، تهران، ۱۳۸۲
۴۹. تداوم طراحی باغ ایرانی در تاج محل، آرامگاه بانوی ایرانی تبار، سلطان زاده، حسین، دفتر پژوهشهای فرهنگی، تهران، ۱۳۷۸
۵۰. واکاوی محدودیتها و مشکلات توریسم روستایی با استفاده از تئوری بنیانی، قبادی، پرستو و همکاران، مجله جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای، شماره ۵، ۱۳۹۱
۵۱. هزاره های گمشده، رجبی، پرویز، ج ۴، نشر توس، تهران، ۱۳۸۱
۵۲. هنرمند و ایرانی، هالاید، م، ترجمه یعقوب آژند، انتشارات موسی، تهران، ۱۳۷۶
۵۳. هنرهای خاورمیانه در دوران اسلامی، علام، نعمت اسماعیل، ترجمه عباسعلی تفضلی، آستان قدس، تهران، ۱۳۸۲

۵۴. دشتی، علی، نگاهی به صائب، امیرکبیر، تهران، ۱۳۵۵
- 55- Chamberlain K (1990) using grounded theory in health Qualitative health ,psychology. Dans M. & k. Chamberlain (Eds.) sage, LONDON, (pages: 183-201), theories and methods,psychology
- 56- Eruera, Alice,(2008), Rural tourism development in the Eastern Hokianga area, A thesis submitted to the Auckland University of Technology in partial fulfillment of the degree of Masters of Business (Tourism)
- 57- Strauss A.corbin.J.(1998).basis of qualitative research: , techniques and procedures for developing grounded theory. 2nd sage , LONDON,edition)
- 58-www.ayandehpajoohi.com